

LIETUVOS EVANGELIKŲ REFORMATŲ BAŽNYČIOS SINODO PRADINIO ŠVIETIMO POLITIKA 1832–1863 M. PARAPINIŲ PRADŽIOS MOKYKLŲ RAIDOS BRUOŽAI

Arūnas Baublys

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Lietuvos inteligentijos ir jos grupių formavimasis XIX a. yra viena iš aktualesnių Lietuvos istoriografijos nagrinėjamų temų. Straipsnyje aptariami Lietuvos Evangelikų Reformatų sinodo pradinio švietimo politikos, skirtos parapinių pradžios mokyklų tinklo veiklos klausimams 1832–1863 m. nušviesti, bruožai yra sudėtinė šios problemos dalis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos evangelikai reformatai, sinodas, pradinio švietimo politika, pradžios mokyklos.

Annotation

Die Entstehung und Formierung der litauischen Intelligenz und ihrer Gruppierungen während des 19. Jh. ist eine der aktuellsten Forschungsthemen der gegenwärtigen Geschichtsschreibung in Litauen. Die Ausbildungspolitik der Synode und ihre Auswirkung auf das Netz der Grundschulen der litauischer reformierten Kirche zwischen den Jahren 1832 bis 1863 wird in diesem Artikel als Teil dieser Problematik untersucht.

STICHWORTE: Die Evangelisch-Reformierten, Litauen, Synode, Ausbildungspolitik, Gemeinde Grundschulen.

Reformacijos iškeltas reikalavimas sugrįžti prie ištakų teologijoje ir Bažnyčioje ne tik pagimdė struktūrines pačios Bažnyčios, kaip institucijos, formas, bet iškėlė visą eilę reikalavimų ir tiems tikintiesiems, kurie pasuko atnaujinamos Bažnyčios link. Bene pamatinis, reikšmingiausias ir veikiantis net senosios Bažnyčios šalininkus buvo reikalavimas skelbti Dievo žodį motinos, arba gimtąja, kalba.

Taigi užbrėžtas riebūs brūkšnys Bažnyčios liturgijoje iki tol dominavusiai lotynų kalbai ir atsigręžta į vietines kalbas. Šis posūkis turėjo lemti ir visuomenės pokyčius. Verčiant į gimtąsias kalbas Šventojo Rašto tekstus, giesmynus, postiles ir kitą literatūrą, reikėjo, kad ne tik dvasininkai, bet ir pa-

tys tikintieji būtų raštingi, t. y. gebėtų skaityti, skaičiuoti (to reikėjo skaitant Bibliją), kartais – net ir rašyti.

Siekiant įtvirtinti Reformacijos pasiekimus pirmiausia reikėjo demokratiizuoti švietimą, transformuojant jį iš elito lavinimo į gana plačiai visiems socialiniams sluoksniams prieinamą reiškinį. Tuo pirmiausia buvo suinteresuotos pačios Reformuotosios Bažnyčios. Būtent jos ėmėsi šio vaidmens toliau plėtodamos jau iki tol buvusias Bažnyčios žinioje mokyklas ir skirstydamos jas į mūsų laikus pasiekusią pradinį, vidurinių ir aukštųjų mokyklų sistemą. Švietimo tinklo, ypač papirinių pradžios mokyklų, plėtra Reformuotosioms Bažnyčioms buvo gyvybiškai svarbi, nes raštingumas buvo garantija nuo vis dar ir po Reformacijos, ypač ten, kur šio tikėjimo šalininkų buvo mažuma, kylančio konvertavimo į senąjį tikėjimą pavojaus.

LDK slūgstant reformacijos judėjimo bangai, Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčioje (lot.) *Unitas Lithuaniae* (toliau tekste – *Lietuvos Vienata*¹) sinodo² pastangomis beveik prie kiekvienos parapijos įsteigtos pradinės papirinės mokyklos. Jų raidos tyrimams, ypač XVI–XIX amžiais, Lietuvos istoriografijoje skirtas nemažas dėmesys (Lukšienė, 1970; 1985; Lukšaitė, 1970; 1994; Pupšys, 2002; Prašmantaitė, 1996). Tačiau daugelio šių darbų, net skirtų konkrečios mokyklos istorijai (Papilio mokyklai 400, 2002), dėmesys sutelktas į pačių mokyklų raidos istoriją, ne visada kreipiant dėmesį į šių mokyklų veiklą formuojančią Reformatų Bažnyčios sinodo politiką bei jos niuansus. Vertinant šį aspektą, tenka pažymėti, kad XIX amžiaus pradžios sinodo pradinio lavinimo politika, kaip tyrimo objektas, plačiau tirta A. Baublio monografijoje (Baublys, 2006).

Tyrimo šaltinių pasirinkti kasmetinių sinodo suvažiavimų metu priimti sinodo sprendimai³. Pastarieji nesuteikia galimybės nuosekliai apibūdinti pačių mokyklų veiklos pasirinktu tyrimo laikotarpiu, tačiau leidžia nedviprasmiškai

¹ Konfesinėje literatūroje ši sąvoka įsitvirtino ir vėrčiama kaip *Lietuvos Vienata*. Šis pavadinimas atskleidžia susiklosčiusią tradiciją (Kurnatauskas, 1955).

² Aukščiausias, kolektyvinis, paritetiniais pagrindais atstovaujantis dvasininkams ir pasauliečiams Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčios savivaldos organas, kuris buvo šaukiamas kiekvienais metais.

³ Lietuvos Evangelikų Reformatų Sinodo metu priimti nutarimai skirstyti į kanonus ir memorialus. Teisinėje šios Bažnyčios vidaus sistemoje kanonais užrašyti potvarkiai turėjo įstatymo statusą ir buvo privalomi vykdyti, nebent pats sinodas juos atšaukdavo pasikeitus aplinkybėms. Tuo tarpu memorialai dažniausia turėjo konkretaus potvarkio (priimant konkretų sprendimą) statusą.

vertinti, kiek ši sritis buvo aukščiausio Bažnyčios savivaldos organo – sinodo dėmesio lauke, kokios nuostatos jų atžvilgiu laikėsi sinodas, kuris formavo Bažnyčios strateginės raidos visumą. Parapijų vizitacijų pranešimai ar pačių mokyklų pranešimai sinodui iš dalies atsiskleidžia probleminėse sinodų nutarimų dalyse, todėl šio tyrimo atveju jie nėra tokie svarbūs, kaip paties sinodo nutartys, kuriose formuotos ateities gairės.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokie pradinio lavinimo politikos klausimai svarstyti sinodo posėdžiuose, kokie sinodo politikos prioritetai vyravo ar buvo formuojami 1831–1862 m. laikotarpiu.

Tiriamasis laikotarpis apima 1832–1863 metus, t. y. laikotarpį tarp dviejų sukilimų, tuo laiku vyko kasmetiniai Reformatų Bažnyčios sinodai. Šio laikotarpio bruožai: buvusios LDK teisinės sistemos pertvarka, panaikinusi 1840 metais Lietuvos III statuto galiojimą, Vilniaus universiteto uždarymas ir Vilniaus švietimo apygardos panaikinimas 1831 m. Po sukilimo, kurį caro valdžia vienareikšmiškai įvertino kaip maištą, švietimo struktūros ypač paveiktos įvairių valdžios sprendimų, tad realiai iškilę iššūkiai turėjo būti sprendžiami greitai ir pačiu aukščiausiu lygiu. Su šiuo klausimu dar iki 1831 metų sukilimo susidūrė ir Evangelikų Reformatų Bažnyčios sinodas, kai 1824 metais dėl kaltinimų antivalstybine veikla (čia pasitarnavo satyrinis eilėraštis) uždaryta sinodo išlaikoma Kėdainių pavietinė (t. y. vidurinė) mokykla, o jos šešiams mokiniams paskelbtas mirties nuosprendis, kuris vėliau pakeistas į tremtį Sibire atimant bajorystės titulus. Apkaltinus visus mokytojus antivyriausybine veikla jų likimas patikėtas spręsti karo tribunolui, kuris juos dėl įkalčių stokos išteisino. Tai šiai negausiai Bažnyčiai buvo didelis sukrėtimas. Skaudžiausia buvo, kad uždarius Kėdainių pavietinę mokyklą, sunaikintas vienintelis reformatų konfesinės inteligentijos auklėjimo židyns, veikęs lietuvių etninėse žemėse ir, nors 1835 metais caro valdžia vėl leido Kėdainiuose įsteigti penkių klasių progimnaziją, 1852 metais – ir gimnaziją, ši švietimo įstaiga jau ne Reformatų Bažnyčios žinioje, kaip buvo iki šiol. Vienintelis bažnyčiai likęs dalykas – galimybė išlaikyti konvikta (t. y. bendrabutį), kurio įnamiams suteikiama galimybė įgyti konfesinių žinių.

Uždarius Kėdainių apygardinę mokyklą ir suardžius nusistovėjusią tvarką, sinodas ėmėsi kontroliuoti pradinį švietimą Žemaitijos ir Baltarusijos distriktuose (t. y. apygardose). Uždarius 1832 m. Vilniaus universitetą, visos mokyklos, kurias iki tol kuravo ši aukštoji mokykla, tapo pavaldžios tiesiogiai gubernijų švietimo apygardoms, kitaip sakant, mokyklų universitetinė

kontrolė vėl patikėta krašto administracijai. Kadangi Bažnyčia dėl savo priimtų nutarimų privalėjo tiesiogiai atsiskaityti imperijos vidaus reikalų ministerijos kitatikių reikalų departamentui, galima daryti prielaidą, kad kartu su siunčiamais sinodo priimtais nutarimais ir potvarkiais buvo pateikiamos ir šios ataskaitos. Gubernijos valdžia, kuri gaudavo siunčiamų į Peterburgą ataskaitų privalomas kopijas, tokius duomenis gaudavo iš sinodo, arba, esant konkrečiam reikalui, galėjo pasiteirauti Vilniaus Evangelikų Reformatų sinodo kolegijoje, kuriai patikėtas tarpinodinis Bažnyčios valdymas. Šį teiginį patvirtina ir tai, kad sinodo kanonuose bei memorialuose, kurie priimti po 1831 m. sukilimo, net neužsimenama apie parapinių pradžios mokyklų ataskaitų siuntimą apygardinėms mokykloms, net Izabelino pradinė mokykla savo ataskaitas ir visus klausimus, susijusius su mokyklos veikla, adresavo tiesiogiai sinodui, o ne Slucko gimnazijai.

Iškart po sukilimo, 1832 metais, susirinkęs sinodas priminė parapinių pradžios mokyklų docentams siųsti raportus apie mokyklų veiklą tiesiai jam. Tai padaryta vadovaujantis sinodo 1808 m. 75-uoju ir 1816 m. 42-uoju memorialais (MAB F40-1026, 1832, Mem. 76, L.147). Taip sinodas vėl prisiėmė visišką tiesioginę atsakomybę už šių mokyklų mokymo procesą ir jo turinį bei mokytojų darbo kontrolę. Sinodo šaltiniuose detalesnės informacijos apie šias mokyklas nėra. Ji pateikta epizodiškai, kai sprendžiami tam tikrų mokyklų klausimai arba kai sinodas pažymi jų veiklos teigiamus ar neigiamus aspektus.

Remiantis šiais faktais, negalima visiškai sutikti su gana kategorišku A. Prašmantaitės, kuri tyrė XIX a. reformatų mokyklas, teiginiu, kad kunigo peržiūrėtos parapinių mokyklų ataskaitos buvo siunčiamos apskrities mokyklos prižiūrėtojui ir tik kartais – tiesiogiai sinodui (Prašmantaitė, 1996, p. 51). Tokia tvarka, be abejo, egzistavo nuo 1816 iki 1824 metų, kai buvo uždaryta Kėdainių pavietinė mokykla, tačiau ir tada sinodas gaudavo visą informaciją (BKMS 18351/4, 1816, Mem. 42, L. 312). Vėliau, iki Vilniaus universitetą uždarymo, ataskaitas apie šių mokyklų veiklą parapijų vadovai siuntė sinodui, o jis savo ruožtu siuntė jas į universitetą. Uždarius universitetą, šios ataskaitos buvo kaupiamos sinode ir pateikiamos valstybinėms institucijoms, kurios tiesiogiai kuravo švietimą bei visos Bažnyčios veiklą.

Minėtų teiginių, ypač teiginio, kad parapinės mokyklos kontroliuotos paties sinodo, patvirtinimas galėtų būti Izabelino mokyklos veiklos svarstymai sinodo posėdžiuose. Mokykla, priklausiusi Slucko gimnazijos įtakos sferai,

pagal nusistovėjusią tvarką tarsi turėjo būti atskaitinga Slucko gimnazijai, bet jos veiklos ataskaitos minėtu laikotarpiu buvo svarstomos tik sinode, jokių užuominų apie tiesioginį jų siuntimą ar pateikimą kitoms institucijoms, išskyrus sinodą, nėra.

1851 metais jos veikla, remiantis parapijos vadovo parengta ataskaita, svarstyta sinode. Išklauses ataskaitą sinodas konstatavo, kad mokykla yra gerai išlaikoma ir tvarkoma, o moksleiviai, kaip paaiškėjo iš ataskaitos, yra tinkami mokslui, uolūs ir stropūs. Konstatuota, kad mokykloje mokosi daug mokinių. Už gerą mokyklos veiklą sinodas pareiškė padėką Izabelino parapijos vadovui, tos mokyklos prižiūrėtojui, kunigui Jonui Mandzelovski'ui ir mokyklėlės docentui Lechel'ui (BKMS 14330, 1851, Mem. 64, p. 164).

Pradinių parapinių mokyklų darbo kokybės kontrole sinodas rūpinosi nuolat. Paskutinis bendro pobūdžio sinodo nutarimas, skirtas visoms parapinėms pradžios mokykloms, kurios buvo jo žinioje, iki 1863 metų sukilimo priimtas 1850 metais. Tais metais sinodas pavedė parapinių mokyklų vadovams siųsti ataskaitas apie mokyklos darbą ne distrikto Superintendentui, bet tiesiai Generaliniam Superintendentui. Taip spręsti mokyklų problemas tiesiogiai ėmėsi aukščiausias dvasinis sinodo pareigūnas, jis privalėjo rūpintis ir buvo atsakingas už visų Bažnyčios narių sielovadą, be to, jo pareiga buvo prižiūrėti bei kontroliuoti visų dvasininkų darbą. Sinodas nustatė, kad tokios ataskaitos turi būti pateikiamos kas du mėnesius, jose pirmiausia turi būti pateikiama informacija apie mokinių pažangumą.

Praktiniu požiūriu šis sprendimas, matyt, nebuvo iki galo apmąstytas, todėl 1851 metų sinodui Žemaitijos distrikto priešsinodinė sesija pateikė siūlymą, kad ataskaitos vis dėlto pirma būtų siunčiamos distrikto Superintendentui, kuris gyvena arčiau minimų pradinių mokyklų ir gali lengviau vykdyti jų priežiūrą bei kontrolę. Sinodas šiam siūlymui pritarė ir nurodė distrikto Superintendentui atvykstant į kasmetinius Bažnyčios sinodus atsivežti su savimi ir ataskaitas, kad sinodas galėtų susipažinti su jų turiniu ir įvertintų mokyklų bei mokytojų darbą (BKMS 14330, 1849, Mem. 50, p. 161).

Nuo 1858 metų parapinių mokyklų ataskaitos sinodui būdavo pateikiamos kartu su Slucko mokyklos alumnato ataskaita. Jei ataskaitose nekelta kokių nors problemų, sinodas apsiribodavo tik paminėdamas, kad šias ataskaitas gavo, dažniausia net neįvardydamas, kas jas pateikė (BKMS 11731, 1858, Mem. 61, p. 107). Pavyzdžiui, 1859 metų ataskaitoje tik užsimenama, kad sinodui buvo pateiktos Izabelino, Biržų, Švobiškio, Nemunėlio

Radviliškio ir Papilio pradžios mokyklų ataskaitos (BKMS 11731, 1859, Mem. 46, p. 156). Tokios ataskaitos pateiktos ir 1860 metais – tik konstatuotas jų pristatymo faktas (BKMS 11731, 1860, Mem. 27, p. 214).

1861 metais sinodas atnaujino reikalavimą, kad pradžios mokyklos ir toliau teiktų detalias ataskaitas apie mokyklų mokinius ir jų pažangumą. To pareikalauta iš tais metais ataskaitas pristačiusių Izabelino, Biržų, Švobiškio, Nemunėlio Radviliškio, Papilio pradžios mokyklų ir Kėdainių bei Slucko alumnatų (MAB F 40-1026, 1861, Mem. 26, L. 6).

Potvarkis, kuriuo remiantis paparinės pradžios mokyklos privalėjo kas du mėnesius pateikti distrikto Superintendentui duomenis apie mokyklos veiklą ir mokinių pažangumą, rodė, kad pradinio lavinimo grandžiai sinodas ėmė skirti daug daugiau dėmesio nei anksčiau. Detalios ataskaitos leido sinodams geriau suprasti mokyklų problemas, įvertinti mokytojų ir mokinių darbą. Kaip didesnio sinodo dėmesio šio tipo mokykloms išraišką galima pažymėti faktą, kad, sinodo posėdžiuose išklačius pradinių mokyklų ataskaitas, imta skatinti pažangius ir stropius moksleivius. Paskatinimas pasireiškė tuo, kad į sinodo memorialus būdavo įtraukiamos geriausiai besimokančių moksleivių pavardės, tai viešai, per pamaldas, buvo įpareigoti paskelbti parapijų, kurių mokiniai buvo minimi, dvasininkai. Tai daryta po sinodų vykstančiuose parapijų susirinkimuose, kur viešinti svarbiausi su parapija susiję sinodo nutarimai. Ši mokinių ir mokytojų darbo įvertinimo forma turėjo didžiulį moralinį poveikį. Eiliniam parapijiečiui girdėti, kad jo vaiką taip aukštai įvertino Bažnyčios vadovybė, buvo labai retas, iki tol negirdėtas dalykas. Tai skatino mokinius ir mokytojus stropiai bei sąžiningai atlikti savo pareigas. Kadangi neretai, kai reikėdavo tvarkyti ir prižiūrėti papazines mokyklas, sinodas rekomenduodavo kreiptis pirmiausia į savo parapijos mokyklą lankančių vaikų tėvus, iš kurių siekta gauti paramos pinigais arba darbu, toks skatinimas buvo puikiai apmąstyta akcija. Ji vertė pasitempti ir prisiimti atsakomybę už parapijos mokyklos veiklą didesnę žmonių ratą.

Pirmas toks viešas moksleivių paskatinimas įrašant pažangiausius ir stropiausius mokinius į sinodo memorialus atliktas 1851 metais. Sinodas, išklauses Žemaitijos distrikto parapinių mokyklų ataskaitas, pastebėjo, kad kai kurie tų mokyklų mokiniai ypač uoliai mokosi. Nutarta šį įvykį pažymėti įrašant tų mokinių pavardes į sinodo memorialą, kur buvo aptariama distrikto parapinių mokyklų veikla. Sinodas pažymėjo šių mokyklų pažangius mokinius:

Parapinė mokykla	Moksleivio pavardė
Biržų	Daukša Kristupas
	Jasinski's Jonas
	Jasinski's Stanislovas
	Snarski's Petras
	Katinovski's Juozas
	Stujnaitė Darata
Papilio	Druškaitė Elžbieta
N. Radviliškio	Pavinkšnis Mykolas
	Ejdukaitė Elžbieta

Šio sinodo memorialo turinį parapijų vadovai buvo įpareigoti skelbti viešai. Sinodas konstatavo faktą, kad Biržų mokykla, vadovaujama mokytojo Kristupo Daukšos, kaip visada, pasižymi gerais rezultatais. Už tai pareiškė jam padėką (BKMS 14330, 1851, Mem. 71, p. 166). Šis sprendimas svarbus ir kitu aspektu. Tai, kad sinodas savo memorialuose pažymėjo gerai besimokančias mergaites, rodo, kad Bažnyčia pradinės mokyklas suprato ne tik kaip pradinės pakopos dvasinių ir pasaulietinių kadro rengimo Bažnyčiai šaltinį. Švietimas suvoktas platesniame kontekste, jis nukreiptas į visuotinio (visos bažnytinės visuomenės narių, neskiriant jų lyties aspektu) raštingumo, besiremiančio tikėjimo tiesų ir konfesinės savimonės ugdymu, siekį.

Pažangių moksleivių pažymėjimas sinodo memorialuose nebuvo vienkartinė akcija. Kitais – 1852 metais Kelmėje vykęs sinodas vėl pažymėjo gerai besimokančius Žemaitijos distrikto parapinėse pradžios mokyklose mokinčius.

Parapinė mokykla	Moksleivio pavardė, vardas
Biržų	Kutra Adomas
	Tumas Aleksandras
	Jasinski's Stanislovas
	Jasinski's Jonas
	Daukša Kristupas
	Daukša Petras
N. Radviliškio	Dagys Kristupas
Švobiškio	Berggrün'as Adolfas
	Dievenytė Ona
	Dievenytė Konstancija

Kaip ir anksčiau, sprendimas turėjo būti paskelbtas viešai (BKMS 14330, 1852, Mem. 36, p. 229).

Analizuojant šį reiškinį dėmesį atkreipia vienas akivaizdus faktas: sinodas visokeriopaip skatina Žemaitijos distrikto mokyklų mokinius ir mokytojus gerai dirbti bei mokytis, pažymėdamas jų pasiekimus Bažnyčios memoriauose. To negalima pasakyti apie lygiagrečiai veikusią Izabelino mokyklą. Tų pačių metų sinodo memorialuose yra įrašas, kuris teigia, kad mokykla veikia tvarkingai, mokiniai stropiai mokosi, o mokytojas gerai atlieka savo pareigas, už ką sinodas jam ir dėkoja (BKMS 14330, 1852, Mem. 5, p. 223). Būtų nelogiška tvirtinti, kad mokykla veikia gerai, bet joje nėra gerai ir stropiai besimokančių moksleivių, kuriuos vertėtų pažymėti. Taigi galima daryti išvadą, kad Žemaitijos distrikto parapijiečių vaikų pradinio lavinimo klausimams minimu laikotarpiu sinodas skyrė išskirtinį dėmesį. Taip greičiausiai lėmė faktas, kad šio distrikto parapijos buvo gausesnės. Jose nebuvo matoma tokių ryškių mažėjimo ir silpnėjimo tendencijų, kurios lėmė kitų distriktų parapijų veiklos apmirimą, kai iš veikiančios parapijos likdavo tik kelis kartus per metus kunigo lankoma filija. Šio distrikto dvasininkai ir pasaulietiniai parapijų senjorai dirbo nuosekliai ir sistemingai, o tai ir buvo parapijų bei visos Bažnyčios gyvybingumo garantija. Sinodo suinteresuotumą liudija dar ir kitas faktas, tapęs iki tol precedento neturinčiu įvykiu. Per 1852 metų sinodą priimtas sprendimas iš Biržų parapiinės mokyklos pašalinti blogai besimokantį Juozą Ceravskį, o jo vietą mokykloje perleisti jo broliui Ferdinandui, skiriant pastarojo išlaikymui iš sinodo lėšų 20 sidabrinų rublių (BKMS 14330, 1852, Mem. 39, p. 230).

Išlaikyti mokyklas nebuvo pigu. Be pastato infrastruktūros, mokymo priemonių ir mokytojo darbo, sinodas turėjo rūpintis ir moksleivių, ypač tų, kurie gyveno toliau nuo mokyklos, apgyvendinimu bei maitinimu. Ne visos parapijos ir ne visi moksleivių tėvai (baudžiava dar nebuvo panaikinta) buvo pajėgūs savo indėliu prisidėti prie mokyklų darbo ar net savo vaikų lavinimo.

Parapiinių mokyklų tinklas keitėsi kartu su *Lietuvos Vienata*. Mažėjant parapijoms, o kai kur iš kadaise galingos parapijos likus tik filijai, kito ir parapiinių mokyklų situacija. Ten, kur parapija buvo gausi, parapiinė mokykla dažniausia buvo sinodo dėmesio centre, nors ne visada sinodas skubėjo į ją investuoti lėšas. Tai nebuvo aklas taupymas. 1840 m. sekvestravus valstybei bažnytinių turtą ir vietoj iš ten gaunamų įplaukų suteikus pastovią valstybės

subvenciją, kuri tariamai atitiko iš Bažnyčios žinioje buvusio turto gautas įplaukas, sinodas susidūrė su finansine problema. Reikalas tas, kad valstybė skyrė fiksuotą, nekintamą sumą, kuri neatitiko realiai kintančių įplaukų sumų, todėl sinodas buvo priverstas taupyti ir ieškoti naujų finansinių šaltinių. Taip dalis išlaidų ir sąnaudų, kurios sietos su švietimu, automatiškai turėjo būti perskirstytos ir „nugulti“ ant mokyklų moksleivių šeimų.

Tokiomis aplinkybėmis ir vėl prisiminta tai, kad dar XIX amžiaus pradžioje sinodo, kartu ir Bažnyčios vadovybė skatino privačių mokyklų atsiradimą (Baublys, 2006, p. 317–320). Savotišku, tik gal dar reikšmingesniu visos Bažnyčios mastu šios iniciatyvos tęsinu galima laikyti 1849 metais priimtą sprendimą, kuriuo sinodas skyrė 100 rublių sumą Žemaitijos distriktui švietimo reikmėms. Šios lėšos turėjo būti panaudotos neturtingoms mergaitėms lavinti. Skiriant lėšas pažymėta, kad sprendimas priimtas remiantis sena tradicija. Ši formuluotė rodytų, kad tokia praktika taikyta ir anksčiau, nors tiriamuoju laikotarpiu tokio fakto prieš tai buvusiuose sinodų nutarimuose aptikti nepavyko, mergaičių lavinimo projektas sinodui svarstyti pateiktas jau 1820 metais. Sinodas į šį procesą nevengė įtraukti ir raštingų prieglaudose gyvenusių našlių (Baublys, 2006, p. 320–321). Kalbėdama apskritai apie tokią praktiką, M. Lukšienė teigia, kad dar 1639 m. Prūsijoje siūlyta iš kiekvieno kaimo siųsti po vieną berniuką į parapijos bažnyčią pasimokyti, kad grįžęs jis galėtų šviesti kitus (Lukšienė, 1970, p. 91).

Reformatų Bažnyčios sinodo iniciatyva mokyti mergaites išskirtinė ne tik kaip sumanyto elementaraus lavinimo plėtros pavyzdys, ji svarbi ir tuo, kad apie mergaičių valstiečių lavinimą baudžiatvosa sąlygomis kitose konfesijose nėra užuominų, t. y. neužsimenama, jog jas būtų skatinusi Bažnyčios vadovybė. Sinodo valia mergaitės turėjo būti mokomos katekizmo ir skaityti. Sinodas pats sprendė, kiek ir kurioje distrikto parapijoje turėjo būti tokių mokinių.

Parapija	Moksleivių skaičius
Biržai	Ne daugiau kaip 4 mergaitės
Papilys	2 mergaitės
N. Radviliškis	2 mergaitės
Švobiškis	2 mergaitės

Kaip rodo lentelėje pateikti skaičiai, iš viso nuspręsta išmokyti skaityti ir religijos pagrindų (katekizmo) dešimt mergaičių iš pačių vargingiausių

bažnytinės visuomenės sluoksnių. Skirdamas pinigus sinodas akcentavo, kad mokymui turi būti pasirinktos tik neturtingos mergaitės, kurių šeimose laikomasi gerų papročių. Parinkus kandidatės mokyti, pirmiausia reikėjo joms parūpinti butą ir nustatyti, kur jos maitinsis už skirtas lėšas. Parapijų vadovai ir mokytojai sinodo nutarimu buvo įpareigoti kandidatėms išaiškinti, kad jos bus mokomos skaityti ir katekizmo ne tik dėl to, kad pačios ateityje galėtų skaityti ir turėtų religijos pagrindus, baigusios mokslą, kuris sinodo potvarkiu turėjo trukti penkis mėnesius per metus, ir sugrįžusios į savo šeimas, jos turės mokyti katekizmo pagrindų bei skaityti tuos, kurie dėl savo vargingos padėties neturi galimybės mokyti parapijose mokyklose.

Visi Žemaitijos distrikto kunigai sinodo įpareigoti kontroliuoti, kad potvarkis būtų vykdomas ir ši iniciatyva toliau plistų. Sprendimas motyvuotas tuo, kad tai pagerins kunigų santykius su visų sluoksnių parapijiečiais, dvasininkas, įgis didesnę bendratikių pasitikėjimą ir autoritetą. Parapijų vadovai už šį darbą privalėjo asmeniškai atsiskaityti sinodui (BKMS 14330, 1849, Mem. 127, p. 57).

Šis sprendimas akivaizdžiai rodo, kad Bažnyčios vadovybė sąmoningai ir nuosekliai vykdė *Lietuvos Vienatos* švietimo plėtros politiką. Pasirinktas Žemaitijos distriktas nuo seno laikytas lietuviškiausia Bažnyčios dalimi, kur beveik visose parapijose dominavo lietuviai valstiečiai. Nors potvarkyje ir neminima, kokia kalba bus mokomos mokinės, kad tai buvo lietuvių kalba, abejoti netenka, nes mokymas kita kalba būtų prieštaravęs pačiai Evangelijos Bažnyčios doktrinai, kuri nurodė tikėjimą skelbti gimtąja kalba. Pabrėžiamas socialinis statusas ir teiginys apie visus parapijiečių sluoksnius, kuris išsakytas aiškinamojoje nutarties dalyje, neleidžia abejoti, kad sinodas taikėsi į gausiausią, kartu mažiausiai teisių turintį Žemaitijos distrikto socialinį sluoksnį – valstiečius, nuo kurių lojalumo Bažnyčiai labai priklausė jos ateitis.

Minėtas sinodo potvarkis rodo, kad privačios mokyklos idėja liko aktuali Bažnyčios vadovybei ir toliau. Nepaisant valdžios, Katalikų Bažnyčios ar dvarininkų neigiamo tokio tipo mokyklos vertinimo, Reformatų Bažnyčia atkakliai laikėsi savo nuostatos plėsti kiek įmanoma raštingumą visuose Bažnyčios narių socialiniuose sluoksniuose. Tokia Bažnyčios politika buvo grindžiama pirmiausia teologinėmis nuostatomis ir siekiu plėsti savo gretas. Kita vertus, dėsningsi kyla klausimas, kodėl tokios akcijos sinodas nesiėmė baltarusiškoje *Lietuvos Vienatos* dalyje. Ten jis net neinspiravo panašaus ban-

dymo. Atsakymas į šį klausimą gali būti tik vienas: panašūs potvarkiai buvo inspiruojami iš apačios, t. y. distriktų dvasininkų, kurie puikiai žinojo savo parapijų poreikius, jų sudėtį, svarbiausia, buvo linkę imtis iniciatyvos stiprinti Bažnyčią. Mergaičių pasirinkimą tam reikalui lėmė faktas, kad valstiečių lavinimu nepatenkinti dvarininkai lengvai galėjo susidoroti su daraktoriais vyrais, atiduodami juos, kaip mini M. Lukšienė, į rekrūtus (Lukšienė, 1970, p. 91). Mergaitėms toks likimas negrėsė, be to, jos buvo stropesnės ir pareigingesnės, todėl iš jų veiklos buvo galima daugiau tikėtis: jos ateityje savo žinias, be abejo, galėjo perteikti dar ir savo vaikams.

Šie Bažnyčios veiksmai perša išvadą, kad privatus rašto ir katekizmo mokymas buvo gerai apmąstyta ir sąmoningai suplanuota bei sistemingai palaikoma sinodo akcija, kuria siekta diegti raštingumą ir religiją nepaisant socialinių barjerų. Atsižvelgdamas į konkrečias vietas politines aplinkybes, sinodas tai darė atvirai arba užslėpta forma: jo nutarimus reikėdavo pateikti valdžios institucijoms ir, jei Bažnyčios nuomonė nesutapdavo su valdžios vykdoma politika, tekdavo remtis tradicijos teise, atvirai neįvardijant toliau siekiančių šio darbo tikslų. Atidžiau patyrinėjus šią situaciją galima akcentuoti ir dar vieną svarbų dalyką, kuris neturi analogų kitose to laikotarpio Lietuvos krikščioniškose konfesijose: priimdama sprendimą mokyti rašto ir katekizmo pagrindų mergaites, kurios šias žinias ateityje perduos jaunimui, Reformatų Bažnyčia pirmoji Lietuvoje oficialiai įtraukė moteris į aktyvią bažnytinę veiklą, pavesdama joms iki tol grynai vyrų darbo sritį – religijos pagrindų mokymą. Tai precedento Lietuvoje neturintis XIX a. krikščioniškos Bažnyčios elgesys, kur moterys viešajame gyvenime neturėjo net dešimtosios dalies vyrams pripažintų teisių. Viso krašto mastu tai buvo menkutis, bet labai reikšmingas žingsnis, kuris ateityje šiai Bažnyčiai leido labiau savo veikloje remtis jos moteriškuoju potencialu.

Svarbus šių mokyklų veiklos pažinimo šaltinis – pradinių mokyklų ataskaitos. Sinodo kanonuose ir memorialuose esančios žinios apie šias mokyklas atskleidžia, į ką konkrečiu laikotarpiu sinodas kreipė savo dėmesį. Taip galima nustatyti, kokie buvo jo prioritetai pradinių mokyklų atžvilgiu, į kurias šių mokyklų veiklos sritis sutelkdavo savo dėmesį.

Šiuo požiūriu 1855 m. memorialuose pateikti duomenys yra labai įdomūs. Pirmą kartą per visą XIX a. Bažnyčios istoriją šiame memoriale pateikta statistinė medžiaga puikiai apibūdina Reformatų Bažnyčios žinioje buvusias pradžios mokyklas. Ją pateiksime lentelės forma.

Parapinė mokykla	Mokytojas	Berniukai	Mergaitės	Iš viso mokinių	Reformatai	Liuteronai	Katalikai	Pravoslaviai
Izabelinas	Lechel'is Andrius	13	4	17	6	–	8	3
Papilys	Čaprakovič'ius Juozas	6	3	9	9	–	–	–
Biržai	Daukša Kristupas	19	11	30	30	–	–	–
N. Radviliškis	Šefler'is Mykolas	11	3	14	11	3	–	–
Švobiškis	Berggrün'as Edvardas	12	6	18	–	–	–	–
	Duomenų suvestinė	61	27	88	56	3	8	3

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, reformatų išlaikomose pradžios mokyklose mokėsi 88 mokiniai, iš kurių 61 buvo berniukas ir 27 mergaitės. Nors mokyklos pirmiausia skirtos reformatų vaikams, jose, be 56 šį tikėjimą išpažįstančių vaikų, mokėsi 3 liuteronų, 3 stačiatikių ir net 8 katalikų tikėjimą išpažįstantys moksleiviai. Taigi šios mokyklos nebuvo uždaro konfesinio tipo, jos buvo atviros ir kito tikėjimo mokiniams, o jų mokytojai, be religinio lavinimo, atliko ir kitas – grynai švietėjiškas funkcijas. Tarp šių mokyklų didžiausia buvo Biržų parapinė mokykla, turėjusi net tris skyrius: vyriausiame skyriuje mokėsi 13 moksleivių (visi berniukai), viduriniame – 11, žemiausiame – 6 mokiniai (pastarajame mokėsi tik mergaitės). Atskaitoje nurodyta, kad žemiausiame skyriuje visų dėstomų dalykų, išskyrus aritmetiką, pažangumas yra neblogas, viduriniame – geras, o vyriausiame – puikus.

Atsižvelgdamas į mokinių skaičių, dėstomų dalykų išmokimą ir tai, kad šalia reformatų išlaikomos mokyklos Biržuose veikė ir Romos katalikų pradinė mokykla, sinodas teigiamai įvertino mokytojo K. Daukšos darbą, įrašydamas į aktus jam už tai padėką. Be to, padėjo Biržų parapijos kunigui Konstantinui Močiulski'ui už tai, kad jis dėstė tikybą Romos katalikų pradžios mokykloje besimokantiems reformatų tikybos mokiniams. Šis faktas vertas dėmesio, nes rodo, kad net greta esant konfesinei mokyklai kai kurie tėvai savo vaikus leido į katalikišką mokyklą. Sinodo dokumentuose šis reiškinys nekomentuojamas. Galimas dalykas, kad tokį tėvų sprendimą lėmė tik finansiniai motyvai, kurie buvo vieni svarbiausių nepasiturinčių šeimų atžaloms parenkant mokymosi vietą. Tai, kad ir katalikų išlaikomoje mokykloje reformatų kunigas mokė reformatų tikybos, rodo, kad šio pasirinkimo motyvai buvo ne religiniai. Šiuo atveju žinomos nuostatos, kad vaikai iš mišrių

šeimų auklėjami pagal vieno iš tėvų tikybą, čia taikyti negalima. Minėtas sinodo memorialas įdomus dar ir tuo, kad iš jo galima matyti kai kurias tendencijas mokyklų atžvilgiu, jos buvo pačių mokyklų vertinimo kriterijus, kuriuo sinodas vadovavosi vertindamas paskirų mokyklų veiklą. Pavyzdžiui, vertindamas Izabelino mokyklos veiklą, nors ataskaitoje nurodyta, kad iš bendro 17 mokinių skaičiaus 4 mokosi gerai, 6 – vidutiniškai, o likusieji 7 – patenkinamai, sinodas, vertindamas sumažėjusį, lyginant su ankstesniais metais, bendrą moksleivių skaičių, parapijos vadovui pateikė pastabą. Parapijos vadovas kunigas konsenjoras Mandzelovski's tai paaiškino bendru kainų ir mokinio išlaikymo sąnaudų išaugimu.

Sinodas kritiškai įvertino ir Papilio mokyklos darbą. Per visus mokslo metus šios parapijos mokykloje mokėsi tik 9 vaikai. Nors mokinių pažangumas ataskaitoje vertintas neblogai, sinodas atkreipė dėmesį į tai, kad mokytojas nemokė kai kurių dalykų, kurių – neišvardijo. Vertindamas mokyklos darbą, sinodas pareiškė pastabą mokytojui ir pažymėjo, kad jis, matyt, nepersidirba ir nėra uolus, jei savo mokykloje turi tik kelis mokinius, kai parapija yra gana didelė. Ši taktiškai pateikta pastaba rodo, kad Bažnyčios vadovai buvo nepatenkinti šios mokyklos ir jos mokytojo darbu, ragino mokytoją negailėti jėgų plečiant pedagoginę veiklą.

Nemunėlio Radviliškio parapijos mokyklos darbą sinodas įvertino teigiamai ir liko patenkintas jos mokinių skaičiumi bei mokytojo darbu. Liko patenkintas ir Švobiškio mokyklos mokytojo veikla bei pasiektais mokinių pažangumo rezultatais. Tik pažymėjo techninį atskaitos trūkumą, pastebėdamas, kad reikėjo nurodyti šios mokyklos mokinių „tikibinę priklausomybę“ (BKMS 14330, 1850, Mem. 146, p. 377–378). Verta pastebėti, kad visų minėtų parapijų mokyklų mokytojai nepriklausė dvasininkų luomui, jie buvo pasauliečiai ir pavaldūs savo parapijos administratoriams – kunigams, apie kurių tiesioginį darbą mokant savo vadovaujamose ir prižiūrimose mokyklose ataskaitose duomenų nepateikė. Išimtis buvo tik Biržų parapijos vadovas kunigas Konstantinas Moczulski's, bet ir jis reformatų tikybos mokė katalikų mokykloje.

Piniginių paskatinimą (7,5 sidabro rublių) už gerą darbą tais metais sinodas skyrė tik Biržų parapijės mokyklos mokytojui Kristupui Daukšai (BKMS 14330, 1855, Mem. 177, p. 388).

Kitais metais tokias ataskaitas pristatė Izabelino, Biržų, Švobiškio, Nemunėlio Radviliškio, Papilio pradžios mokyklos ir abu alumnatai. Ši atskai-

ta yra paskutinis išsamus pranešimas sinodui apie pradžios mokyklų būklę, užfiksuotas dokumentuose iki 1863 metų sukilimo. Nors ataskaita nėra labai detalizuota, ji neblogai atskleidžia dviejų pradžios mokyklų situaciją: pateikiami statistikos duomenys apie šiose pradžios mokyklose besimokančius mokinius ir pačių parapijų dydį.

Parapija	Mokinių skaičius	Parapijiečių skaičius
Papilys	7	2460
Švobiškis	37	572

Vertindamas mokinių skaičių Papilio parapijoje sinodas vėl pažymėjo, kad toks mažas mokinių skaičius tokioje didelėje ir stiprioje parapijoje yra liūdnas ir slegiantis dalykas. Konstatavo, kad toks mokinių ir parapijiečių skaičiaus santykis yra neleistinas. Šiai parapijai pavyzdžiu gali būti Švobiškis, kur tas santykis, sinodo manymu, yra normalus. Procentine išraiška Papilio parapijoje mokinių skaičius nuo bendro parapijiečių skaičiaus tesudarė 0,28 %, o Švobiškyje šis procentas buvo 6,46 % nuo bendro parapijiečių skaičiaus. Sinodo nariai suabejojo, ar tėvai pasitiki Papilio pradžios mokyklos docentu ir pateikė savo abejones dėl parapijos administratoriaus, kuris, matyt, nepakankamai ragina tėvus siųsti savo vaikus į parapijos mokyklą, darbo. Distrikto senjoras, atsakydamas į šiuos priekaištus, nurodė, kad mokinių skaičius parapijoje yra labai didelis, tik jie lanko ne bažnyčios, o privačias kaimo mokyklėles, todėl bendras jų skaičius atitinka parapijos dydžio santykį. Atsižvelgdamas į šią situaciją, sinodas pirmą kartą parengė rekomendaciją, kurioje paragino tėvus leisti savo vaikus į parapines mokyklas, nurodydamas, kad privati kaimo mokykla negali pakeisti parapinės mokyklos mokymo turinio.

Ši pastaba netiesiogiai vėl patvirtina, kad sinodas, skatindamas privačių mokyklų steigimą kaimuose, jas matė kaip vargingiausių visuomenės narių raštingumo ir konfesinio tapatumo sklaidos šaltinį, bet jose neįžvelgė visavertės parapijos pradžios mokyklų, kurių mokymo turinys ne tik lavino, bet ir leido jas baigus toliau siekti mokslo vidurinėse mokyklose, alternatyvos. Tą patvirtina A. Prašmantaitės publikacija, skirta Papilio reformatų mokyklai, kur autorė kalba apie dėstomas lenkų, rusų, vokiečių kalbas, net mini siekį dėstyti prancūzų kalba (Prašmantaitė, 2002, p. 78–79).

Reikia pripažinti, kad kiti to meto mokyklų ataskaitose pateikti duomenys nėra išsamūs. Papilyje iš 7-ųjų mokyklos mokinių 6 buvo berniukai ir tik viena – mergaitė. Švobiškio ataskaitoje pažymėta, kad mokosi tik 2 mergaitės iš 37 mokinių, mokosi lenkiškai, tačiau nenurodyta, kokios mokinės ir kiek jų buvo išlaikomos sinodo lėšomis. Įdomi informacija apie kalbos mokymąsi. Tai, kad tik dvi mokinės mokosi lenkų kalbos, leidžia teigti, kad likusieji 35 mokėsi lietuvių kalbos. A. Prašmantaitės surinktais duomenimis, kurie paimti iš 1842 metų Papilio miestelio reformatų mokyklos, tik trys iš dešimties šios mokyklos moksleivių nesimokė lietuvių kalbos (Prašmantaitė, 2002, p. 78–79). Šią prielaidą lemia faktas, kad parapija buvo lietuviškame Žemaitijos distrikte, kur dominavo lietuvių kilmės tikintieji. Ši teiginį netiesiogiai patvirtintų ir pati Švobiškio parapijos geografinė padėtis (tolokai nuo miestelių), ir tai, kad tai buvo kaimiškoji parapija. Biržų ir N. Radviliškio mokyklų būklė įvertinta kaip gera. Sinodas savo memoriale pažymėjo kaip tradiciškai gerus šios mokyklos trečio skyriaus mokinius: Martyną Keželį, Juozą Žemaitį, Elžbietą ir Kotryną Šepetytes, Elžbietą Dagytę, Mataušą Kregždę, Oną Gerulytę ir Kotryną Vaitaitę. Biržų mokyklos docentui sinodas pareiškė pastabą, kad keturios sinodo lėšomis mokomos šios mokyklos auklėtinės moksle rodo mažą pažangą. Vertindamas mokytojų darbą sinodas pareiškė savo tradicinę padėką Biržų, N. Radviliškio ir Izabelino docentams (MAB F40-1026, 1862, Mem. 40, L. 39).

Mokinių pažangumas, jų uolumas ir stropumas buvo sinodo svarstymų tema, kurią diktavo pats laikmetis. Valstybei nusavinus Bažnyčios turta, lėšų taupymo klausimai vis dažniau siejami jau ne tik su viduriniu, bet ir su pradinio mokslu.

Ilgametė patirtis parodė, kad sinodo išlaikomi Slucko gimnazijos alumnai dažnai nepateisindavo vilčių, kurias juos išlaikydama puoselėjo Bažnyčia. Nutarta, kad tie, kurie nori Bažnyčios lėšomis mokytis Slucko ar planuojamoje vėl atidaryti Kėdainių gimnazijose, turėtų savo lėšomis išklausti parapinių mokyklų dėstomą kursą. Mokantis šiose mokyklose parodyti gabumai ir uolumas galėjo jiems suteikti teisę gauti Bažnyčios stipendiją Kėdainių ir Slucko mokyklose. Sinodas pažymėjo, kad ši nuostata visiškai nereiškia, jog Bažnyčia nerems vargingų moksleivių mokslo pradžios mokyklose (BKMS 14330, 1850 m., Kan. V, p. 420). Atvirkščiai, tokia formulotė rodė, kad Bažnyčios vadovybė, kuriai pirmiausia rūpėjo jos darbui tinkamų žmonių rengimas, buvo nepatenkinta vyraujančiomis

tendencijomis. Jos netenkino dažnai paviršutiniškos religinės žinios, kurias moksleiviai gaudavo pradžios mokyklose. Netenkino ir tai, kad tėvai ar globėjai dažniausia siekė, jog už jų vaikų mokslą mokėtų tik Bažnyčia. Krikščioniška parama skurstantiesiems nebuvo atmesta, bet iniciatyvą turėjo rodyti ne tik Bažnyčia.

Siekis stiprinti parapines mokyklas galėjo turėti ir kitą priežastį. Tai galėjo būti bandymas dirbtinai stiprinti savo konfesijos pradinio mokymo grandies mokyklų sistemą, kas būtų leidę ne tik kokybiškai pagerinti religijos dėstymą, sustiprinti jaunimo religinius jausmus, bet ir atitinkamai daugiau moksleivių pritraukti į Bažnyčią ir su jų pagalba plėsti jos darbuotojų gretas. Egzistavo ir kitas svarbus veiksnys, kurio negalima nepaminėti. Bažnyčia buvo gyvybiškai suinteresuota, kad tinkamai parengti moksleiviai vyktų į Slucko ir Kėdainių gimnazijas. Gerai besimokantys, pavyzdingi ir uolūs mokiniai galėjo pateisinti ne tik toms mokykloms skiriamas lėšas, bet ir pačių konfesinio tipo mokyklų egzistavimą. Tai buvo ypač svarbu, siekiant atgavinti Kėdainių gimnaziją, kurioje tuo metu veikė tik reformatams priklausantis konviktas, sinodas vylėsi, kad jam pavyks šioje mokymo įstaigoje atkurti savininko teises.

Nepaisant dedamų pastangų, negabių mokinių šalinimo iš mokyklų klausimas išliko aktualus. Žvelgiant iš konfesinio taško, nors tai ir daryta, tačiau tik pavieniais atvejais. Šalinimo iš konfesinės mokyklos nuostata prieštaravo ilgametei Bažnyčios tradicijai, kurios dėka sukurta Bažnyčios švietimo sistema, tam tikintieji aukėjo lėšas ar net sudarydavo specialius lavinimui skirtus fondus. 1858 metais ši problema tapo sinodo posėdžio objektu. Apsvarstę šį klausimą sinodo nariai konstatavo, kad negabaus mokinio, kuriam buvo skirtos Bažnyčios tam specialiai sukauptos lėšos, pašalinimas iš mokyklos nėra gerai nei *Lietuvos Vienatai*, nei pačiam mokiniui: iš mokyklos pašalintas žmogus ne tik paleidžiamas į pasaulį be jokio pasiruošimo gyvenimui, bet dažnai yra dar pakankamai silpno tikėjimo. Tokie veiksmai negabaus mokinio atžvilgiu prieštarauja visai Bažnyčios tradicijai, ypač jos religinio auklėjimo nuostatai. Siekdamas išspręsti šį klausimą sinodas nusprendė: įsitikinus, kad moksleivis tikrai neturi jokių gabumų mokslui, jį reikia ne šalinti iš mokyklos, bet suteikti jam galimybę įgyti amatą, lygiagrečiai mokantis tikybos ir chorinio giedojimo. Tai turėjo vykti su šių mokinių tėvų žinia ir ten, kur jie galėtų tinkamai įtvirtinti ir suformuoti savo tikėjimo žinias.

Negabiems moksleiviams lavinti sinodas parinko Izabeliną. Kad tai buvo tinkamiausia vieta įgyvendinti šį sumanymą, byloja faktas, jog ten stovėjo bažnyčia, nuolat gyveno dvasininkas, buvo keli amatininkai, galintys vaikus mokyti amato, ir mokyklėlė, kurios bazėje buvo galima tai padaryti. Manyta, kad toks pasirinkimas nepadidins sinodo sąnaudų, nes jo lėšomis išlaikomų moksleivių skaičius neturėtų augti, o tai, kad kitose mokyklose liks tik gabesni mokiniai, turėjo gerokai padidinti likusių mokyklų darbo efektyvumą. Visiškai mokslui negabūs moksleiviai ir toliau gautų tokias pačias beneficijas, kaip ir kiti sinodo auklėtiniai, tik jie, mokydamiesi amato, gautų ne tik religijos dalykų, bet ir chorinės muzikos žinių. Taigi sinodo lėšos nebus eikvojamoms veltui, o mokiniai turės galimybę įgyti amatą ir sustiprinti savo religines žinias. Manyta, kad iš to laimės abi pusės: moksleivis įgis amatą, kuris jam padės pragyventi, o Bažnyčia jo asmenyje gaus neblogai parengtą tikybos dalykuose parapijietį. Rūpintis šiais auklėtiniais Izabelino mokykloje pavesta tiesiogiai Izabelino parapijos kunigui. Jis turėjo sudaryti su amatininkais sutartis dėl mokinių mokslo (BKMS 11731, 1858, Mem. 93, p. 113–114).

Šis sinodo sprendimas buvo kryptingo profesinio-techninio lavinimo Reformatų Bažnyčios žinioje esančioje mokykloje švietimo sistemos kūrimo pradžia. Taip Bažnyčios vadovybė, laikydamosi savo tradicijos, kuri rėmėsi krikščioniškos meilės artimui principu, neatstumdama ir neskriausdama negabių mokinių, sugebėjo pasirūpinti jų ateitimi. Šis sprendimas reikšmingas dar ir tuo, kad leidžia pagrįsti teiginį, jog tuometinė Reformatų Bažnyčia savo tikintiesiems taikė ne tik religinio tapatumo ugdymu paremtus lavinimo kriterijus, bet ir rūpinosi jais. Taip suprasta savarankiška socialiai aktyvi konfesinė visuomenė. Žinoma, religija buvo pagrindinė ir visa apimanti jungtis, tačiau tai, kad Bažnyčia rūpinosi savo tikinčiaisiais ne tik dėl tikėjimo, bet ir stengėsi praktiškai sutvarkyti jų pasaulietinį gyvenimą, yra svarbu. Taigi būtina pabrėžti, kad ši Bažnyčia, skirtingai nuo Katalikų ir Liuteronų Bažnyčių, prioritetą teikė neatidėliotiniams praktiniams veiksams. Kristaus meilės artimui doktrina įgyvendinta praktiškai, tam nereikėjo įmantrių teologinių vingrybių, kurios kitose konfesijose dažnai pridengdavo tik žmogaus proto sukurtą teorinį modelį – ilgai ir skausmingai diegtas, jis geriausiu atveju likdavo tik dogma.

Įgyvendindamas šį sumanymą sinodas jau tais pačiais metais priėmė sprendimą įsigyti kaip sinodo nuosavybę didesnes patalpas Izabelino mokyklai. Tuo tikslu už tris šimtus rublių mokyklai iš parapijietės Veronikos

Fryk nupirktas mūrinis namas, esantis šalia bažnyčios. Sinodas savo parapijietę įpareigojo, kad ji pati sutvarkytų visus teisinius formalumus, įteisinant šį pirkinį kaip sinodo nuosavybę. Visas su tuo susijusias sąnaudas apsiėmė atlyginti iš savo lėšų. Kadangi negalėjo iš karto atsiskaityti su pastato pardavėja, sinodas susitarė tai padaryti po metų, kai bus teisiškai sutvarkyti nuosavybės dokumentai (BKMS 11731, 1858, Mem. 149, p. 131). Tais pačiais metais Izabelino mokyklos einamajam remontui skyrė 18 sidabriųjų rublių (BKMS 11731, 1858, Mem. 106, p. 117). Kitų metų sinodo memorialuose pažymėta, kad, remiantis 1858 metų sinodo nutarimu, už Veronikos Fryk namą Bažnyčia jai sumokėjo sutartus 300 rublių, o už teisinių nuosavybės dokumentų tvarkymą pagal susitarimą papildomai sumokėjo dar 13 sidabriųjų rublių (BKMS 11731, 1859, Mem. 78, p. 165).

Parapinių pradžios mokyklų išlaikymo, sąnaudų klausimai sinodo nutarimuose pateikti gana fragmentiškai, epizodiškai. Dažniausia minimos sumos, skirtos konkrečioms pirkiniams ar darbams atlikti bei mokytojams skatinti, nors pastarieji atvejai nebuvo dažni. Iš svarstomų investicijų pobūdžio galima susidaryti vaizdą, kad pirmiausia siekta paskatinti parapijų ir mokyklų moksleivių tėvų indėlį.

1849 metų memorialuose aptiktas įrašas, kad sinodas priėmė ir išklaušė Žemaitijos distrikto parapinių Papilio, Biržų, Švobiškio ir Radviliškio (Nemunėlio Radviliškis – A. B.) mokyklų ataskaitas (BKMS 14330, 1849, Mem. 36, p. 34). Išklaušęs ataskaitas, sinodas dažniausia priimdavo konstatuojantį nutarimą dėl gero parapinių mokyklų ir jų mokytojų darbo, dėkodamas visiems, kurie buvo susiję su šia veikla, arba pareiškdamo kritinių pastabų. Kaip tiesioginis parapinių mokyklų vadovas, sinodas neapsiribojo vien tik jų darbo vertinimu. 1850 m., išklaušęs ataskaitas apie Biržų, Papilio, N. Radviliškio, Švobiškio ir Naujamiesčio parapines mokyklas, pareikalavo, kad ateityje jose būtų nurodytos ir mokyklų gaunamos pajamos (BKMS 14330, 1849, Mem. 63, p. 101). Šis potvarkis pasirodė neatsitiktinai, tai lėmė pakitusi Bažnyčios išlaidų finansavimo tvarka: sinodui, tiesiogiai tvarkančiam visų distriktų mokyklų reikalus, reikėjo gerai išmanyti ir jų finansinę būklę. Bažnyčia negalėjo sau leisti perteklinių išlaidų, kurios galėjo būti padengtos ir iš surinktų lėšų už vaikų mokymą. Precedentą sukūrė 1849 m. sinodui pateiktas Žemaitijos distrikto priešsinodinės sesijos teikimas, pasirašytas Nemunėlio Radviliškio parapijos senjorų pasauliečių. Tai buvo prašymas skirti lėšų naujo pradinės parapijinės mokyklos pastato statybai. Sinodas šio prašymo neat-

metė, bet savo nutarime pažymėjo, kad palieka jį apmąstyti, kur tam reikalui surasti lėšų, rekomendavo savo pačių iniciatyva kreiptis į parapijiečius, kurių vaikai mokosi mokykloje, prašant jų prisidėti (BKMS 14330, 1849, Mem. 65, p. 101).

Kitais metais N. Radviliškio parapija pateikė jau visai konkretų statybos planą. Realiai įvertinusi savo galimybes ji atsisakė naujo mokyklos pastato statybos ir nutarė prašyti sinodo skirti 139 rublius 20 kapeikų „prie esamos senosios mokyklos pastato pristatyti tris sienas“ (BKMS 14330, 1849, Mem. 50, p. 161). Taigi nutarta praplėsti mokyklos patalpas išnaudojant buvusį mokyklos pastatą. Sinodas tam projektui skyrė tik 75 rublius, t. y. šiek tiek daugiau nei pusę prašytos sumos. Likusiais pinigais turėjo pasirūpinti mokyklą lankančių vaikų tėvai. Priimdamas šį sprendimą sinodas įpareigojo parapijos vadovą apie šį potvarkį informuoti savo parapijos senjorus pasauliečius, kuriems ir pavesta rūpintis projekto įgyvendinimu (BKMS 14330, 1849, Mem. 50, p. 161). Tai, kad N. Radviliškyje reikėjo plėsti mokyklos pastato patalpas, rodo, jog pradinis mokslas šioje parapijoje turėjo pasisekimą – pradinę mokyklą lankančių mokinių skaičius nuolat augo. Sprendimas statyti naują mokyklą rodytų, kad šios parapijos mokykla turėjo augimo perspektyvą. 1849 metų 63-iasis memorialas svarbus dar ir tuo, kad patvirtina jau minėtą teiginį, jog sinodas finansiškai ne visiškai išlaikė parapines pradžios mokyklas. Sinodo nutarimas, kuriuo N. Radviliškio parapinės pradžios mokyklos pastato statybai skirta tik dalis prašytos sumos, tai akivaizdžiai patvirtina.

Palankus mokyklos darbo vertinimas dažnai lemdavo teigiamą sprendimą dėl mokyklos prašymo. Gardino distrikto prašymas skirti lėšų Izabelino mokyklai pirkti Europos žemėlapi iš gubernijos mokymo departamento buvo patenkintas: sinodas skyrė 7 rublius ir 50 kapeikų (BKMS 14330, 1851, Mem. 68, p. 165).

Gerai besitvarkančiai Izabelino mokyklai sinodas 1857 metais skyrė 15 sidabro rublių mokymo reikmėms: būtinos priemonės išvardytos mokytojo Andriaus Lchel'io sinodui pateiktame projekte (BKM 11731, 1857, Mem. 104, p. 65). Tokia pati suma, Gardino distrikto teikimu, skirta šiai mokyklai mokymo priemonėms įsigyti ir 1859 m. (BKMS 11731, 1859 m., Mem. 40, p. 155) bei 1862 metais (MAB F40-1026, 1862, Mem. 92, L. 52). Žinant, jog ši mokykla buvo tapusi profesinio rengimo centru, galima dary-

ti prielaidą, kad minimos priemonės galėjo būti skirtos kaip tik šioms reikmėms.

1857 metų sinodas, Vilniaus parapijos kantoriaus Martenson'o prašymu, skyrė dešimties rublių paskolą jo vadovaujamos Vilniaus parapiinės mokyklos suolų gamybai. Sinodas šiam prašymui pritarė ir pažymėjo, kad sutinka tai padaryti, jei mokytojas tikrai turės mokinių ir apie mokymosi eigą siųs sinodui kasmetines ataskaitas. Nutarime pažymėta, kad Martenson'as privalės sinodui gražinti paskolą iš pinigų, kuriuos už mokslą sumokės jo mokiniai (BKMS 11731, 1857, Mem. 125, p. 67). Iš pateiktos medžiagos matyti, kad Vilniaus parapiinė pradinė mokykla tuo metu dar tik kūrėsi. Tai, kad tokia dideliame mieste ji taip vėlai kūrėsi, byloja, kad Vilniaus parapija nebuvo labai stipri ir aktyvi. Vis dėlto negalime atmesti ir to fakto, kad esamas mokyklų skaičius mieste galėjo tenkinti tikinčiųjų vaikų mokymo poreikius, o tikybos mokyta namuose ir bažnyčioje rengiant konfirmacijai.

Nepaisant epizodinio veikimo, Vilniaus parapiinė mokykla vienu metu buvo viena pažangiausių ketverių metų keturių klasių pradinė mokykla. Tą faktą mini M. Lukšienė, priskirdama šią mokyklą pažangių aukštesnio tipo mokyklų kategorijai (Lukšienė, 1970, p. 801). Vilniaus mokyklos veikla ir pati mokykla, jos mokytojai bei mokiniai tiriamojo laikotarpio sinodo kanouose ir memorialuose beveik neminimi. Tokia situacija gerokai komplikuoja šios mokyklos ir sinodo santykių analizę. Tai, kad M. Lukšienė šią mokyklą įvardija bendru evangelikų mokyklos vardu, perša mintį, kad Vilniuje ji galėjo veikti liuteronų parapijos jurisdikcijoje, o tikybos reformatų mokinius galėjo mokyti reformatų deleguotas tikybos mokytojas, kurio veiklą kontroliavo parapijos kunigas. Šį teiginį netiesiogiai pagrindžia 1862 m. sinodo memorialas, kur yra įrašas, kad Vilniaus kantoriui Martenson'ui, nors jis ir neturėjo mokinių, paskirta mokytojo alga, nes jis turėjo mokyti reformatų mokinį Vėberį giedoti (MAB F. 40-1026, 1862, Mem. 52, L. 74).

Sinodas nesistengė visiškai finansuoti parapiinių pradžios mokyklų biudžeto. 1855 metais Švobiškio vargonininkas ir mokyklos mokytojas Edvardas Berggrün'as kreipėsi į sinodą su prašymu skirti jo sūnui, sinodo auklėtiniui, lėšų drabužiams ir parapijos mokyklos kurui. Abu prašymai liko nepatenkinti (BKMS 14330, 1855, Mem. 152, p. 380).

Kiek didesnio sinodo dėmesio sulaukė Biržų ir N. Radviliškio pradinės mokyklos 1859 metais. Jų stogams uždengti nauja danga sinodas skyrė: Biržams – 77 sidabro rublius, N. Radviliškiui – 40 sidabro rublių (BKM 11731,

1860, Mem. 148, p. 189). 1860 metais Izabelino mokyklos einamajam remontui skirta 39 rubliai ir 30 kapeikų (BKMS 11731, 1860, Mem. 50, p. 217).

Atsižvelgdamas į naują Izabelino mokyklos statusą, sinodas skyrė keliems ypač neturtingiems jos moksleiviams vienkartinės pašalpas: Vladimiras Lange gavo 25 rublius, Julijonas Beszel'is – 10 rublių drabužiams pirkti (BKMS 11731, 1860, Mem. 112, p. 232).

1862 metais sinodas nutarė savo iniciatyva, panaudodamas griauamos senos Biržų bažnyčios medžiagas, Biržuose pradėti statyti naują konfirmantų mokyklą, į kurios patalpas turėjo persikelti ir šios parapijos pradinė mokykla. Įgyvendindamas šią iniciatyvą sinodas paragino prisidėti ir Biržų parapijiečius (MAB F40-1026, 1862, Mem. 49, L. 44). Akivaizdu, kad šiuos darbus inspiravo valstiečių paleidimas iš baudžiatvės. Tikėtasi, kad netrukus parapijų mokyklas pasieks nauja mokinių banga, todėl tam pradėta iš anksto ruoštis.

Valstiečių paleidimas iš baudžiatvės, Bažnyčios manymu, turėjo pradėti naują pradinio švietimo raidos etapą. Atsižvelgdama į savo dar amžiaus pradžioje skatintą privačių mokyklų tinklą, siekdama lavinti pačių žemiausių socialinių sluoksnių Bažnyčios narius, Bažnyčia pradėjo tam ruoštis. Tokį pasirengimą geriausiai iliustruoja 1862 metais sinode priimtas potvarkis dėl pradinių mokyklų mokytojų. Tais metais sinodo nariai konstatavo, kad išlaisvinti valstiečiai pajuto nenumaldomą mokslo alkį. Bažnyčia aiškiai suvokė, kad reikia gerinti liaudžiai skirtų mokyklų būklę ir pastiprinti jas gabesniais mokytojais, kurių labai kuklus atlyginimas neskatino eiti šių pareigų. Atsižvelgus į naujas aplinkybes nutarta stipriausioje ir didžiausioje trijų skyrių Biržų pradžios mokykloje trejų metų laikotarpiu padidinti docento metinę algą iki 100 rublių, į šią sumą, kaip tai buvo iki šiol, neįtraukiant vargonininko darbo, kurį turėjo atlikti mokyklos docentas ir už kurį buvo mokamas atskiras atlyginimas. Sinodas nutarė, kol valstiečių bendruomenės pačios nesuras lėšų mokytojui išlaikyti, Bažnyčia stengsis kompensuoti išaugusį mokytojo darbo krūvį. Sinodas pavedė kunigui Čyglovski'ui susisiekti su Kėdainių pavietinės mokyklos vyresniųjų klasių mokiniais ir pasiteirauti, ar kuris jų nesutiktų užimti mokytojo vietos Biržų mokykloje. Suradus tokį kandidatą, reikėjo nedelsiant apie tai pranešti distrikto senjorui. Kol bus surastas tinkamas kandidatas, sinodas Biržų mokyklos docentu paliko Kazimierą Daukšą ir skyrė jam naują – 100 rub. atlyginimą, kartu palikdamas jam ištarnautą pensiją: jei pensija būdavo mažesnė už atlyginimą, tokią praktiką Bažnyčia taikė (MAB F40-1026, 1862, Mem. 50, L. 45).

Pasiruošimas į bažnytinio lavinimo sistemos mokyklas priimti naujus mokinius iš vargingiausių visuomenės sluoksnių paskatino ir moksleivių dvasinio gyvenimo pokyčius. Tų pačių metų sinodas nutarė, kad Biržuose, siekiant pagerinti moksleivių dvasinį aptarnavimą, jau nuo 1862 metų trečiadieniais ir penktadieniais bažnyčioje vyks kassavaitinės pamaldos. Kol mokykloje pradės dirbti naujas mokytojas, mokantis groti vargonais, Biržų parapijos vargonininkui Prokuratui sinodas nustatė specialų 10 rublių priedą už šį darbą (MAB F40-1026, 1862, Mem. 90, L. 52). Siekį sustiprinti Biržų mokyklą liudija ir tai, kad sinodas nutarė, jei dar 1862 metais atsiras kandidatas į antro docento vietą Biržuose, jam mokėti viso etato atlyginimą (MAB F40-1026, 1862, Mem. 115, L. 57). Atsižvelgus į tai, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad Bažnyčios vadovybei galėjo kilti mintis sustiprinti ir gerokai praplėsti Biržų pradinę mokyklą, kuri veikė vienoje didžiausių reformatų parapijų. Sunku atsakyti į klausimą, kaip reikalai klostėsi toliau, nes prasidėjęs sukilimas sutrikdė normalų krašto gyvenimą.

Klausimai, susiję su parapijų mokyklų mokytojais, sinodo nutarimuose aptinkami gana retai. Dažniausia mokytojai ar jų darbas įvertinti sinodo padėkose, kurios būdavo įrašomos į sinodo nutarimų knygas. Sinodas nevengė kartais paremti parapijų mokyklų mokytojų, bet tai dažniausia buvo konkreti vienkartinė parama.

1849 m. sinodas Biržų parapiinės mokyklos mokytojui Kristupui Daukšai skyrė 10-ies sidabro rublių tikslinę pašalpą malkoms įsigyti (BKMS 14330, 1849, Mem. 174, p. 72). Tiesa, sinodas dėl esamų finansinių galimybių ne visada tenkino net ir uolių mokytojų prašymus. Kai 1861 metais Biržų pradžios mokyklos docentas ir vargonininkas Kristupas Daukša kreipėsi su prašymu skirti lėšų jo dukros mokymuisi, sinodas atsakė neigiamai, atsisakymą motyvuodamas laisvų lėšų stoka (MAB F40-1026, 1861, Mem. 137, L. 25). Galima spėti, kad tai lėmė faktas, kad atlyginimą mokytojui mokėjo sinodas, todėl jis neskubėjo skirti pinigų, galbūt manydamas, jog mokytojas ne taip skurdžiai gyvena, kad pats negalėtų finansuoti savo atžalos mokymosi.

Sinodas mokytojus ne tik rėmė ir skatino, bet nevengė kelti ir konkrečių jų kvalifikacijos, darbo reikalavimų ar skirti papildomų pareigų. Tai atskleidžia žemiau pateikta lentelė, kuri iliustruoja tiriamojo laikotarpio mokytojų kaitą Izabeline.

Mokytojas	Dirbo, paskirtas	Pareigos	Konkrety veikla
Glovacki's J. (BKMS 18351/4.1822, Kan. VIII, L. 394)	1822–1838	Adjunktas	
Marševski's J. (BKMS 18351/5, 1839, Kan. III, L. 313)	1839–1857	Docentas	Dirbs vokiečių mokykloje
Lechel'is A. (BKMS 18351/5, 1858, Kan. VIII, L. 479)	1858	Docentas	Slucke privalo išlaikyti egzaminą
Dyk'as A. (BKMS 18351/5, 1858, Kan. VIII, L. 479)	1858	Docentas	Dėstys chorinę muziką ir dirbs kantoriumi

Iš šios lentelės aiškėja, kad universitetinį išsilavinimą turintis J. Glovacki's paskirtas adjunktui⁴, tai reiškia, kad mokykla turėjo aukštą mokslo cenzą turintį mokytoją, kuris talkino ir vietos dvasininkui, o darbas mokykloje jam buvo tarsi papildoma veikla. J. Marszewski'o atveju matome, kad šioje parapijoje buvo nemažas vokiečių tautybės parapijiečių skaičius, nes pradžios mokykloje mokyta ir vokiškai. A. Lecheli's paskyrimo metu, matyt, dar nebuvo išlaikęs Slucko gimnazijos abiturus egzamino, todėl įpareigotas jį išlaikyti, o A. Dyk'ui papildomai nurodyta dėstyti chorinę muziką, tvarkyti parapijos raštinę.

Blogai dirbantiems mokytojams sinodas nenuolaidžiavo, pavyzdžiui, tiriamaoju laikotarpiu iš mokytojo pareigų atleistas Salamiesčio parapiinės mokyklos docentas Juozas Cerask'is. Sinodo formuluotė nedviprasmiška: sinodas atleido jį iš darbo už tingumą (MAB F40-1026, 1861, Mem. 96, L. 149).

Parapiinės mokyklos mokytojų kvalifikacijos reikalavimai nebuvo aukšti. Tai liudija 1860 metų sinodo potvarkis, kuriuo, Žemaitijos distrikto prašymu, Slucko ir Kėdainių alumnatų prižiūrėtojų prašyta parinkti iš prasčiau besimokančių moksleivių, kuriems baigiasi beneficijų skyrimo laikas, tinkamus kandidatus į parapijų vargonininkus, kurie kartu galėtų būti ir parapiinių mokyklų mokytojai (BKMS 11731, 1860, Mem. 66, p. 221).

⁴ Evangelikų Bažnyčioje adjunktui vadinamas kunigo padėjėjas, kuris turi teisę vesti pamaldas ir teikti sakramentus. Šios pareigos prilygsta vikaro pareigoms. Paprastai adjunktas paskiriamas pagyvenusiam dvasininkui, kuris pats visų savo pareigų jau nebegali atlikti.

Parapijų administratoriai – dvasininkai, kurių žinioje buvo mokyklos, mokymo procese ne visada aktyviai dalyvavo. Dažniausia jie apsiribodavo parapijos mokyklos administravimu, o tai, kad kuris nors jų mokė tikybos dalykų, buvo gana reta išimtis. Tiriamuoju laikotarpiu tokią veiklą praktiko tik Gardino distrikto Vicesuperintendentas kunigas Jonas Mandzelovski's. 1858 metų sinodas, remdamasis Gardino švietimo apygardos inspektoriaus teikimu, paskiru memorialu pareiškė J. Mandzelovski'ui padėką už nepertraukiamą 17 metų vykstantį vadovavimą ir tikybos mokymą Izabelino parapijėje mokykloje. Tai pažymėdamas į jo tarnybos lapą įrašė, kad už šią veiklą jis gauna metinį 60 sidabro rublių atlyginimą (BKMS 11731, 1858, Mem. 73, p. 110). Toks Vicesuperintendento kunigo Jono Mandzelovski'o darbo įvertinimas pakartotas ir 1859 metų sinode, kur Vilniaus kolegijai ne tik pavesta į kunigo tarnybos lapą įrašyti tuos 60 sidabro rublių, kuriuos jis gaudavo už katekizmo pamokas, bet ir tai, kad už darbą Izabelino mokykloje jam pareikšta paties imperijos švietimo ministro padėka (BKMS 11731, 1859, Mem. 76, p. 165).

Specialių potvarkių parapiinių pradžios mokyklų tinklo klausimais tiriamuoju laikotarpiu nebuvo. Tai leistų tvirtinti, kad visos sinodų nutarimuose minėtos parapiinės mokyklos veikė. Kaip įdomų Bažnyčios politinę poziciją liudijantį faktą tenka konstatuoti tai, kad sinodas iš savo dėmesio lauko neišleido ir tų parapiinių mokyklų, kurios dėl politinių įvykių atsidūrė sinodui nebe priklausančiose teritorijose. Sena „Vienatos“ parapija Seirijuose po administracinių perdalijimų valdžios priskirta Lenkijos karalystės Reformatų Bažnyčios konsistorijos žiniai. Ši parapija grįžo į savo gimtosios bažnyčios sudėtį tik po Pirmojo pasaulinio karo, atsikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei. Nepaisant, atrodytų, beviltiškų pastangų parapiją susigrąžinti, *Lietuvos Vienata* atidžiai sekė joje vykstantį gyvenimą. 1850 metų Izabeline vykusio sinodo metu į savo memorialus Bažnyčios vadovybė įrašė, kad ponė Konawska testamentu paskyrė Seirijų parapiinei mokyklai 2000 auksinų palikimą (BKMS 14330, 1849, Mem. 174, p. 122). Šis įrašas rodo, kad Bažnyčios vadovybė turėjo vilčių ateityje šią parapiją susigrąžinti ir, laikydama ją savo istorine dalimi, atidžiai registravo visus jos gyvenimo faktus bei įvykius, kurie ateityje galėjo būti svarbūs.

Išvados

Po 1831 metų sukilimo sinodui pavyko išsaugoti pirminę kontrolę ir savo įtaką Reformatų Bažnyčios parapiinėms mokykloms. Tai lėmė konfesiniai reikalavimai, kurių sinodas paisė. Nepaisant pakitusių švietimo administravimo sąlygų ir reikalavimų, Reformatų Bažnyčios parapiinės mokyklos, kurių mokytojų skyrimą ir jų darbo priežiūrą kontroliavo sinodas, buvo prižiūrimos parapijos dvasininkų, kuriems šios mokyklos privalėjo reguliariai atsiskaityti. Dvasininkai mokyklų ataskaitas ir vizitacijų duomenis per savo distrikto Superintendentus teikė sinodui, kuris tapo ne tik jų globėju, bet ir darbo kokybės vertintoju. Sukurta pakopinė atsiskaitymo sistema (mokytojas – parapijos dvasininkas – distrikto Superintendentas – sinodas) leido ne tik vykdyti priežiūrą ir teikti valstybės institucijoms atsakingai paruoštus duomenis apie šias mokyklas, bet ir sinodui koreguoti žemutinės grandies švietimo sistemą.

Būdingas šio laikotarpio sinodo politikos bruožas, kurį lėmė visa eilė veiksnių, taip pat ir finansinė Bažnyčios padėtis, aiškiai rodo, kad jis skatino parapijas ir mokyklų moksleivių tėvus prisiimti didesnę šių mokyklų sąnaudų našta.

Sinodas ir toliau skatino privačių mokyklų kaimuose veiklą. Šiuo laikotarpiu jis inicijavo nepasiturinčių mergaičių lavinimą, siekdamas, kad jos ateityje, pačios būdamos raštingos, teiktų aplinkos jaunuoliams konfesinių žinių ir mokytojų juos raštingumo. Tai paskatino sinodą švietimo plėtrai panaudoti iki šiol Bažnyčioje menkai išnaudojamą moterų potencialą. Mokyklos, kurias sinodas rekomendavo prižiūrėti vietos dvasininkams ir registruoti mokinius, galėjo pasiekti ir skurdžiausių bei socialiai mažiau teisių turinčių tikinčiųjų (valstiečių) sluoksnius. Tai garantavo Bažnyčiai galimybę ne tik išsaugoti konfesiškai brandžių ir susipratusių parapijiečių skaičių, bet ir stiprinti lietuvybę Žemaitijos distrikte, kur valstiečiai sudarė parapijiečių daugumą, todėl ir jų mokymas, vadovaujantis konfesiniais reikalavimais, turėjo vykti gimtąja kalba.

Siekdamas optimizuoti pradinių mokyklų mokymo kokybę, sinodas priėmė sprendimą įkurti mokslui negabiems mokiniams amatų mokyklą, kurioje jie dar mokyti konfesinių dalykų ir chorinės muzikos. Galima daryti prielaidą, kad tokio tipo mokykla, kurią inicijavo ir išlaikė Bažnyčia, yra viena pirmųjų tokio tipo mokyklų, kurias įkūrė viena iš Lietuvos krikščionių Bažnyčių.

Verta pažymėti ir nebūdingą šiam laikotarpiui faktą, kurį atskleidė tyrimas. Tai neginčijamas įrodymas, kad reformatų parapišose mokyklose greta reformatų ir liuteronų tikėjimo mokinių mokėsi ir katalikai, be to, reformatų kunigas katalikiškoje mokykloje mokė ten besimokančius reformatus jų konfesinių tikėjimo dalykų. Toks bendradarbiavimas, kurį šiandien būtų galima įvardyti kaip ekumeninį, tiriamajam laikmečiui nebuvo būdingas. Tai rodo, kad iki šiol gyvuojantys stereotipai apie evangelikų ir katalikų santykius XIX a. nėra neginčijami, atsižvelgiant į aplinkybes, tokia bendradarbiavimo forma buvo galima XIX a. viduryje, bent jau ten, kur šių konfesijų tikintieji gyveno kompaktiškai šalia vieni kitų. Vargu ar katalikiškoje mokykloje, be Katalikų Bažnyčios hierarchų žinios ir pritarimo, galėjo dėstyti reformatų dvasininkas. Šis klausimas verčia iš naujo ir kitoje šviesoje pažvelgti į šių konfesijų istoriją XIX a.

Šaltiniai

- Mokslų akademijos biblioteka (MAB). RS F. 40-1026. Sinodo memorialai.
Biržų krašto muziejus „Sėla“ (BKMS). 18351/4. Kanonai ir memorialai 1813–1823 m.
BKMS 18351/5. Kanonai 1824–1863; 1839 m.
BKM 14330. Kanonai ir memorialai 1849–1855 m.
BKM 11731. Kanonai ir memorialai 1856–1860 m.

Literatūra

- Baublys, A. (2006). *Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas; organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795–1830 m.* Vilnius: Versus Aureus.
- Kurnatauskas, K. (1955). „Unitas Lithuanica“. *Mūsų sparnai*, Nr. 8–9. Čikaga.
- Lukšaitė, I. (1994). *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: istorijos šaltinių antologija*, T. 1. XIII–XVII a. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Lukšaitė, I. (1970). *Lietuvių kalba reformaciniam judėjime XVII a.* Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, Istorijos institutas.
- Lukšienė, M. (1985). *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė.* Kaunas: Šviesa.
- Lukšienė, M. (1970). *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje.* Kaunas: Šviesa.
- Papilio mokyklai – 400 metų.* (2002). Straipsnių rinkinys. Sud. V. B. Pšibilskis. Biržai: Širvėna.
- Prašmantaitė, A. (1996). Lietuvos evangelikų reformatų švietimo istorijos metmenys XIX a. *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai.* Vilnius.

- Prašmantaitė, A. (2002). Iš Papilio evangelikų reformatų parapiinės mokyklos istorijos. *Papilio mokyklai – 400 metų*. Straipsnių rinkinys. Sud. V. B. Pšibilskis. Biržai, Širvėna.
- Pupšys, V. (2002). *J. A. Komenskis ir Lietuva*. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

DIE GRUNDSCHULPOLITIK DER SYNODE DER LITAUISCHEN REFORMIERTEN KIRCHE IN DEN JAHREN 1832 BIS 1863. DIE EIGENSCHAFTEN DER ENTWICKLUNG DER GEMEINDEGRUNDSCHULEN

Arūnas Baublys

Zusammenfassung

Die Entstehung und Entwicklung der litauischen Intelligenz und ihrer Gruppierungen während des 19. Jh. ist eine der aktuellsten Forschungsthemen der gegenwärtigen Geschichtsschreibung in Litauen. Die Bildungspolitik der Synode der litauischen reformierter Kirche und ihre Auswirkung auf das Netz der Gemeindegrundschulen in den Jahren 1832 bis 1863 wird in diesem Artikel als Teil dieser Problematik behandelt und untersucht. Die Jahre 1832–1863 stellen eine Periode des Umbruchs dar, denn damals, nach dem Nationalem Aufstand im Jahre 1831, brach das alte, von der Mitte 16 bis zur zweiten Hälfte des 17. Jh. entstandene Ausbildungssystem zusammen. Dieses System hat zudem dazu beigetragen, dass die unter Bedingungen der Diaspora existierende Kirche hatte eine Möglichkeit auch konfessionelle und Elementare Ausbildung für ihre Gemeindemitglieder anbieten und an sie direkt durch die Kirchliche Grundschulen vermitteln konnte. Die Synode mit Hilfe von Pastoren hat den Lehrgang kontrolliert und so eine Voraussetzung für die Ausbildung der künftiger konfessionellen Intelligenz in den kirchlichen Mittelschulen herangezogen.

Auch nach dem Aufstand im Jahre 1831 fanden auf diesem Gebiet keine radikale Veränderungen statt. Die Kirche im Grunde genommen hat behalten unter seiner Kontrolle das bestehende Grundschulen Netz.

Die Gemeindegrundschulen befanden sich im direkten Einflussbereich der Synodaladministration, obwohl ihre Aufsicht und Verwaltung unterlag den örtlichen Geistlichen.

Die fortschrittliche Politik der Gründung kleinerer Dorfschulen hat die Kenntnis der litauischen Sprache und Schrift unter den Gemeindegliedern wesentlich erhöht.

Besonders wichtig war der Synodalbeschluss, der eröffnete die Möglichkeit in dem kirchlichen Schulbereich für die unbegabten Schüler eine Handwerkschule zu gründen, in der sie zusätzlich erweitern ihre beruflichen Kenntnisse und lernen den Kirchengesang.

Die Synodalbeschlüsse der Litauischen Reformierten Kirche deckten auf eine ungewöhnliche Kooperation in der Grundschulausbildung zwischen den Katholiken und den Reformierten. Aufgrund derer, die reformierten Schüler besuchten die katholische Grundschule und umgekehrt, wie auch das der reformierte Pastor durfte für die reformierten Schüler in der katholischen Schule konfessionellen Unterricht führen.